

VÝCHOVA K TRVALEJ UDRŽATEĽNOSTI V MESTSKÝCH KOMUNITÁCH

MARTA HALAŠOVÁ

EDUCATION FOR SUSTAINABILITY IN URBAN COMMUNITIES

ABSTRAKT

Autorka sa v príspevku zaoberá výchovou k trvalej udržateľnosti v koncepte environmentálneho mestského (sídľiskového) komunitného manažmentu v súlade s Agendou Habitat a koncepciou trvalej udržateľnosti. Dotýka sa súčasného stavu miest a obyvateľstva mestských sídlisk v kontexte globálnej krízy a načrtáva možnosti dosahovania trvalej udržateľnosti komunít (ekokomunity).

Kľúčové slová: *Výchova k trvalej udržateľnosti, komunita, eko-komunita, udržateľný rozvoj miest, environmentálny mestský (sídľiskový) komunitný manažment.*

ABSTRACT

In contribution the autor deals with education for sustainability in concept of environmental urban community management in harmony with Agenda Habitat and sustainability conception. The current state of the cities and their inhabitants in context of the global crisis is mentioned, and the possibility of sustainable communities (eco-communities) building is drawn.

Key words: *Education for sustainability, community, eco-community, urban sustainable development, environmental urban community management.*

ÚVOD

Mestá budúcnosti, ak majú byť trvalo udržateľné, musia byť priateľské k prírode, energeticky efektívne a duchovne naplňajúce. Mestské aglomerácie a spôsob, akým využívajú prírodné zdroje, sú rozhodujúcim činiteľom v utváraní vzťahu ľudí k Zemi a jej ekosystémom. Na začiatku tretieho tisícročia sú však mestá zdrojom významných rozporov. Lákajú čoraz viac obyvateľov ponukou pracovných príležitostí a možnosťou kultúrneho a spoločenského vyžitia, sú centrami vzdelávania, vedy a kultúry. Na druhej strane mestá predstavujú miesta najostrejších konfliktov medzi prírodou a civilizáciou, kde sa prejavuje celá škála environmentálnych, sociálno-patologických a ekonomických problémov. Následkom svetového procesu urbanizácie dochádza ku koncentrácii metropol, ktoré presahujú administratívne hranice pôvodných miest, pokrývajú dve alebo viac administratívnych jednotiek, majú miestne orgány s rôznou právomocou a prioritami a trpia na nedostatok koordinácie. Stratégia EHK OSN pre výchovu k trvalo udržateľnému rozvoju (TUR), prijatá Európskou hospodárskou komisiou vo výbore pre environmentálnu politiku na zasadnutí na vysokej úrovni predstaviteľov ministerstiev životného prostredia a školstva vo Vilniuse 17.-18.3.2005 (Stratégia EHK ..., 2007), akcentuje nevyhnutnosť rozvíjať a posilňovať schopnosť jednotlivcov, skupín, komunít, organizácií a krajín vykonávať vlastné rozhodnutia a voľby v prospech trvalo udržateľného rozvoja.

Ašpiruje na konštruktívnu zmenu v názoroch ľudí, čo umožní urobiť tento svet bezpečnejším, zdravším a prosperujúcejším, zvyšujúc tým kvalitu života. Trvalo udržateľný rozvoj je nemysliteľný bez trvalej udržateľnosti ľudských sídiel, pričom hlavne s veľkosťou moderných miest (vyčíslenou počtom obyvateľov) ľudstvo nemá žiadnu historickú skúsenosť. Prvý raz v dejinách bude väčšina šesťmiliardovej populácie sveta žiť v mestách. Pochopiť príčiny problémov miest a navrhovať a realizovať konštruktívne riešenia – to sú najväčšie výzvy stojace pred odborníkmi v environmentálnom manažmente ľudských sídiel.

MESTSKÉ SÍDLA A KONCEPT ICH UDRŽATEĽNOSTI

Ľudské sídla boli a sú miestami reprodukcie, výchovy a vzdelávania potomkov (školsťvo, veda), saturovania stále rozvinutejších materiálnych (výroba a služby) a kultúrnych potrieb (aj keď môžeme sledovať dekadentné prvky), nadväzovania sociálnych vzťahov, seberealizácie aj sebatranscendencie jednotlivcov.

V histórii ľudstva je zdokumentované, že vzniku a/alebo rozvoju prevažnej väčšiny ľudských sídiel predchádzalo násilné zabratie (anektovanie) územia víťazmi v boji s predošlými užívateľmi (jednotlivci, rodiny, rody, kmene, spoločenstvá, národy). Schopnosť odolávať opakujúcim sa inváziám útočníkov rástla s počtom obyvateľov sídla, ktorí mohli vybudovať opevnenie a sídlo vojensky brániť. Obyvatelia – obrancovia mali počas obrany sídla ten istý cieľ, zdieľali rovnaké podmienky, vyznávali tie isté hodnoty, získavali zvláštnu sociálnu (skupinovú alebo komunitnú) identitu, odovzdávanú z generácie na generáciu. V časoch mieru pociťovali obyvatelia opevnených miest výlučnosť a výnimočnosť oproti obyvateľom z okolia. Napriek istým tendenciám približovania mesta a vidieka, existujú v súčasnosti výrazné odlišnosti medzi obyvateľmi veľkých miest a obyvateľmi vidieka, hlavne značne vzdialeného od veľkých mestských aglomerácií. Jednou z najvýraznejších odlišností je u obyvateľov vidieka užšia spätosť s prírodným rámcem a kultúrnymi tradíciami, vzájomný pocit osobnej známosti, vzájomnej sociálnej previazanosti, spolupatričnosti, prežívanie osobnej zodpovednosti za spoločne zdieľaný kultúrny priestor. Mestský (hlavne „sídliskový“) človek má naopak väčší odstup od prírodného rámca mesta, je menej spätý s tradíciami, má väčší pocit anonymity, prežíva skôr rozptýlenú ako osobnú zodpovednosť za dianie presahujúce užšie hranice jeho bytu alebo domu, cíti sa slobodnejší pri vyjadrovaní vlastných názorov a v konaní, pociťuje však tiež odcudzenie a trpí osamelosťou.

Trvalú udržateľnosť ľudských sídiel a rozvoj ľudstva má nádej dosiahnuť *trvaloudržateľná spoločnosť* – spoločnosť rešpektujúca limity využívania prírodných zdrojov, podporujúca spravodlivé zdieľanie úžitkov z týchto zdrojov a hľadajúca kvalitatívne nové cesty rozvoja. V súčasnosti obyvateľstvo miest však pripomína skôr nahromadenie výrazných individualít s nadpriemernými osobnými ašpiráciami ako spoločenstvo s jasnými dlhodobými cieľmi kompatibilnými s koncepciou trvalej udržateľnosti¹. Dôkladná analýza vývojových trendov ľudskej spoločnosti (Agenda 21) priniesla zistenie, že globálna kríza má hlavné príčiny v sociálno-ekonomickej oblasti: neudržateľný exponenciálny rast ľudskej populácie, nadmerná spotreba rozvinutých krajín, nerovnomerné rozdelenie bohatstva a využívania prírodných zdrojov, neefektívne technológie, globalizácia trhu a marginalizácia miestnych spoločenstiev, neadekvátne politické a socioekonomické štruktúry.

¹ Trvalú udržateľnosť komplexne definovali Constanz et al. (in Schadler, M.: Systémová kompetencia: Nové schopnosti pre psychológiu trvale udržateľného konania) ako „vzťah medzi dynamickými ľudskými kultúrno-ekonomickými systémami a medzi väčšími, dynamickými, avšak pomalšie sa meniacimi ekologickými systémami, v ktorom: ľudský život môže pokračovať nekonečne, ľudskí jednotlivci sa môžu rozvíjať a ľudské kultúry sa môžu vyvíjať, dôsledky ľudských aktivít ostávajú v rámci takých hraníc, aby sa nezničila diverzita, komplexnosť a funkcie ekologického systému, podporujúceho život (ibid, s. 36).

Myšlienky trvalo udržateľného rozvoja možno naplniť len integrovaním princípov rozumného využívania limitovaných prírodných zdrojov planéty do všetkých častí hospodárenia, hľadaním riešenia v prieniku dimenzií ekologickej, ekonomickej, sociálnej a kultúrnej. Do roku 1996 sa pozornosť environmentálnych organizácií a hnutí sústreďovala prevažne na ochranu prírody, na ochranu a tvorbu životného prostredia. Systémovú zmenu v aplikácii koncepcie trvalej udržateľnosti na oblasť ľudských sídiel predstavuje dokument Agenda Habitat. Tento koncepčný dokument zachytáva súčasný stav ľudských sídiel na Zemi a vytyčuje ciele, nástroje a metódy (kultúrne, sociálne, ekonomické, ekologické) na dosiahnutie ich trvalej udržateľnosti a rozvoja ľudstva.

KONCEPT KOMUNÍTY A UDRŽATEĽNOSŤ

Úsilie odborníkov a aktivistov v oblasti životného prostredia naráža v mestách na apatiu a pocity nekompetentnosti, čo spolu s existenčnými tlakmi a životnou hektikou sťažuje efektívnu komunikáciu a zoslabuje výsledky proenvironmentálnych činností. Jedným z konceptov, ktorý sa zdá byť efektívny v dosahovaní angažovanosti (zainteresovanosti) obyvateľstva mestských sídlisk je koncept komunity. Komunitný model je typický skôr pre menšie skupiny ľudí zdieľajúcich spoločný priestor v danom čase a v euro-atlantickom kultúrnom priestore spontánne vzniká a pretrváva skôr v prípade vidieckych sídiel alebo malých mestečiek. Sarason (in Halamová, 2002) hovorí o komunite ako o ľahko dostupnej, vzájomne sa podporujúcej sieti vzťahov, na ktorú sa človek môže spoľahnúť.

Komunita je biologický, sociálny ako aj psychologický fenomén a aj v podmienkach mestského života je možné cielene usilovať o vytváranie komunitného modelu existencie. Život v komunite prináša jednotlivcom možnosti osobného rastu, a tak dochádza k rôznym pozitívnym efektom v celej komunite. Podľa Rogersa (1997, s. 135) v komunite *„pociťuje väčšina členov výrazný pocit vlastnej sily a pocit blízkej a úctivej jednoty s ostatnými členmi komunity ... prebieha čoraz otvorejšia medziľudská komunikácia, rastie pocit jednoty a kolektívnej harmonickej duše takmer duchovnej povahy.“*

Dôležitá je tiež forma a proces vytvárania a udržania komunity. Vyžaduje otvorený tím facilitátorov (koordinátorov, inštruktorov, lektorov) bez autoritatívneho formálneho vedúceho a prísne hierarchickej organizácie. V komunite ide o možnosť podstupovať riziká byť sebou samým so súčasnou dôverou v kolektívnu múdrosť komunity. Je tu miesto pre prežívanie prekvapenia, uplatnenie tvorivosti a nápaditosti. V súčasnosti charakterizovanej úpadkom skutočnej medziľudskej komunikácie môžu jednotlivci v podpornej a starostlivej atmosfére dospieť k vlastným rozhodnutiam, môžu sa spolu s ostatnými zúčastňovať na plánovaní alebo vykonávaní činností, môžu si byť viac vedomí svojich osobných síl a stať sa autonómnejšími a tvorivejšími ako architekti svojho vlastného života. V komunite sa formuje vnútorný, osobný základ hodnôt a noriem. Dochádza k vyváženiu snahy o súkromie a sebestačnosť zdieľaním a zodpovednosťou za spoločné dobro. Komunita predstavuje návrh usporiadania spoločnosti na preventívnom prístupe orientovanom na budúcnosť s cieľom pozdvihnúť ľudského ducha a obohacovať životy ľudí v nej. Komunitný model spoluzitia v mestských sídliskách s podpornými mechanizmami pre starých a znevýhodnených občanov, pre tých, čo sa cítia opustení, neúčinní, izolovaní, nechcení, bez nádeje vyžaduje odborníkov pripravovaných viesť členov komunity k vzájomnému rešpektu, spolupráci a humánosti, ktorá má väčšiu prioritu ako moc.

Koncept výchovy k TUR je kompatibilný s Benzieho (1998) opisom komunity. Ide najmä o nasledovné charakteristiky, ktoré sú zároveň cieľmi výchovy k TUR v komunitách: absencia formálnej a rigidnej hierarchie, oceňovanie paradoxov, váženie si ticha, vzájomný rešpekt a láska, úcta k individualitám, využívanie kolektívnej múdrosti, pravdivé sebavyjadrovanie, konsenzuálne rozhodnutia s čo najväčším možným prihliadaním na minoritné názory, vysoké hodnotenie a rešpekt voči prírode s jej živými i neživými formami, vedomie hlbokéj a úžasnej jedinečnosti danej každému človeku, vyváženosť (eko)komunity po ekologickej, sociálnej a duchovnej stránke.

Požiadavka vyvážení (eko)komunity po stránke ekologickej, sociálnej a spirituálnej zodpovedá chápaniu Miestnej agendy 21, ktorá spája pri budovaní partnerstiev a miestnych iniciatív všetky aspekty rozvoja komunity – ekonomické, sociálne, kultúrne a environmentálne. Uvedené znaky sú dobre využiteľné pri plánovaní dobrého manažmentu miest aj pre samosprávy sídlisk. Plánovanie ľudských sídiel by v zmysle Agendy Habitat pri navrhovaní, rozvoji a riadení sídiel malo zohľadniť konštruktívnu úlohu rodiny. Koordinátori výchovy k TUR dokážu participovať na vypracovaní podrobnej SWOT analýzy v danom teritóriu (komunita miesta) so znalosťou kvality osobných ľudských vzťahov bez ohľadu na lokalitu (komunita záujmu), na vyhlásení vízie, ktorá určí hlavné problémy, stanoví konkrétne riešenia a dlhodobý rozvoj komunity.

Dosahovanie trvalej udržateľnosti miest je otázkou zvládnutia problémov v sídliskových častiach mesta, kde sú kumulované rizikové faktory spolužitia ako celkovo väčšia hustota osídlenia, prevalencia detí a mladistvých a tiež ľudí v dôchodkovom veku, väčší výskyt dlhodobo nezamestnaných, bezdomovci, menšie možnosti konštruktívneho využívania voľného času, slabšia občianska vybavenosť a dostupnosť služieb atď. Dosiahnutie trvalej udržateľnosti spoločnosti je reálnejšie, ak dôjde k vytvoreniu komunitného modelu spolužitia obyvateľov na sídliskách. Jednou z ciest vytvárania eko-komunit v mestských sídliskách je komunitné centrum (Halašová, 2006), vedené ekoporadcom (koordinátorom environmentálnej výchovy, environmentálnym manažérom), zohľadňujúce miestne špecifiká.

VÝCHOVA K TUR V ENVIRONMENTÁLNO M SÍDLISKOVOM MANAŽMENTE

Mestá si vyžadujú špecifický prístup a metódy, aby sa zlepšilo riadenie, aby centrálna, regionálna aj lokálna parlamenty strategicky plánovali a konali v záujme zmiernenia chudoby a sociálnej inklúzie, aby sa zlepšilo ekonomické i sociálne postavenie všetkých občanov a aby sa trvalo udržateľným spôsobom chránilo životné prostredie. Na splnenie týchto cieľov sa predpokladá zvýšenie úsilia všetkých dotknutých o zabezpečenie transparentného, zodpovedného, spravodlivého, efektívneho a účinného riadenia miest a ostatných ľudských sídiel. Dobré riadenie má podstatný význam pre riešenie problémov v mestách, vrátane problému zhoršovania životného prostredia i pre využitie potenciálnych príležitostí, ktoré ponúka globalizácia. Transparentné a zodpovedné riadenie verejných služieb, ako aj partnerských vzťahov so súkromným sektorom a neziskovými organizáciami je nevyhnutné (Agenda Habitat).

Afinitu ku konceptu trvalo udržateľného rozvoja obcí, miest a regiónov má odborná disciplína *environmentálny manažment*, ktorá sa v posledných desaťročiach etablovala na pomedzí technických, spoločenských a prírodných vied. Environmentálny manažment možno chápať jednak ako odbornú disciplínu, potrebnú pre riadenie kolektívnej práce, ako praktickú činnosť aj moderné manažérske myslenie a konanie v profesiách a aktivitách súvisiacich s implementovaním koncepcie trvalej udržateľnosti (života, spoločnosti, rozvoja) do činnosti organizácií (podnikov, firiem, inštitúcií) (Halašová, 2005). Usporiadany súbor prvkov slúžiacich na dosiahnutie cieľov organizácie (hospodárskych, obchodných ai.) s rešpektovaním princípov TUR, je známy pod pojmom environmentálne manažérske systémy (environmental management systems, EMS). Environmentálne manažérstvo je komplexnou oblasťou aplikácií environmentálnych manažérskeho systémov definovaných normami skupiny ISO 14000 (Patrik, Vincíková, Rusko, 2003). Dosiahnutie trvalej udržateľnosti je nemysliteľné bez dobrovoľného zavádzania environmentálnych manažérskeho systémov do chodu výrobných a nevýrobných organizácií za súčasnej širokej podpory (a tlaku) environmentálne uvedomelej verejnosti. Potvrdením tohto presvedčenia je vyhlásenie dekády vzdelávania pre udržateľný rozvoj (2005-2015) v rámci Európskej únie.

Environmentálny *komunitný* manažment predstavuje využitie nástrojov a metód všeobecného manažmentu na dosahovanie trvalej udržateľnosti v spoločenstvách (ekologická, ekonomická, sociálna, spirituálna vyváženosť) a na zavádzanie environmentálnych manažérskeho systémov

v ľudských sídlach (aplikácia normy skupiny ISO 14 000). Komunitný aspekt riadenia sa môže prejavovať v identifikovaní, kreovaní a hodnotení komunitných prvkov v konkrétnom sídelnom prostredí, v organizácii, v komunitných projektoch na samosprávnej alebo nevládnej úrovni (nadácie, občianske združenia). Aby sídlisková komunita smerovala z chaosu veľkej skupiny k hľadaniu vlastného programu a vlastnej cesty, je potrebné systematicky podporovať charakteristiky komunity (Rogers, 1997): výrazný pocit vlastnej sily a pocit blízkej a úctivej jednoty s ostatnými členmi komunity, proces čoraz otvorenejšej medziľudskej komunikácie, rastúci pocit jednoty, vznik kolektívnej harmonická duša spirituálnej podstaty, väčšiu autonómiu a tvorivosť. Nezastupiteľnú úlohu tu majú odborníci pripravení na prácu s ľuďmi a vzdelaní v ekologických a environmentálnych disciplínach – environmentálni manažéri, ekoporadcovia, koordinátori, lektori.

Krízové udalosti a prevencia sociálno-patologických javov predstavujú ďalšie dôležité oblasti dobrého riadenia miest, kde sa môže etablovať environmentálny manažér ako člen krízového intervenčného tímu (Peterson et al., 1996). Agenda Habitat obsahuje úlohu zlepšiť kapacity v oblasti prevencie, prípravy, zmiernenia a nápravy škôd, aby sa znížila ohrozenosť ľudských sídiel v dôsledku prírodných i človekom spôsobených pohrôm, a aby po krízových udalostiach boli implementované efektívne programy pre zasiahnuté ľudské sídla s cieľom saturovať okamžité potreby a znížiť riziko budúcich pohrôm. *Krízový komunitný manažment* je zameraný na posudzovanie, rozbor pozitív a negatív u jednotlivých typov ľudských sídiel (podľa lokality, veku budov, miesta, hustoty osídlenia, rozlohy a i.) s vyhodnotením parametrov a uvedením reparačného zásahu (krízovej intervencie).

Agenda Habitat vyzýva podporiť akcie zamerané proti zločinnosti a násiliu v mestách, hlavne násiliu proti ženám, deťom a starším prostredníctvom koordinovanej činnosti na všetkých úrovniach, v súlade, s integrovanými akčnými plánmi prevencie zločinnosti. Tieto plány by mohli obsahovať diagnostický prehľad zločinnosti, stanovenie všetkých relevantných účastníkov (pokiaľ ide o prevenciu a boj proti zločinnosti), zriadenie konzultačných mechanizmov na vytvorenie celkovej stratégie a vypracovanie možných riešení uvedených problémov. *Komunitný manažment rizík* sa týka skúmania rizikových skupín (party, gangy, sekty, bezdomovci, neprispôsobivé etniká apod.) a modelovania možností pozitívnej zmeny rizikovej situácie (redukcia alebo eliminovanie rizikových faktorov). Predpokladá sa pôsobenie ekoporadcov, odborných poradcov aj aktivistov (animátorov) v štátnych, samosprávnych alebo neštátnych organizáciách aj v teréne (ako streetworkeri – stacionárne alebo mobilne) s cieľom ovplyvňovať jednotlivcov alebo skupiny (subkultúry), ktoré nie sú aktuálne motivované na zmenu spôsobu života (sídliskové rovesnícke skupiny mladistvých, rómske etnikum, dlhodobo nezamestnaní a pod.) (Halašová, 2005a). Koordinátori sú pripravovaní pre takúto skupinovú prácu s ľuďmi – poznajú skupinovú dynamiku, mechanizmus tvorby a udržiavania skupinových noriem, princípy hromadného správania, formy asertívnej komunikácie a nástroje facilitácie.

ZÁVER

Mesto, ktoré bude trvalo udržateľným ľudským sídlom, čaká zmena kultúrnych priorít. Bez zanedbávania a potlačenia ľudského technického génia pôjde o akcentovanie miest ako centier tvorivosti, vzdelania a komunikácie. Nová vízia miest je spojená s lokálnejším spôsobom života v rámci samotných miest, možno s konceptom mestskej dediny fungujúcej ako súčasť mesta a umožňujúcej komunitný život. Mestá budúcnosti nebudú koncipované len ako prírbytky pre ľudské telá ale aj ako miesta, kde môže svoj potenciál naplno rozvinúť aj ľudská duša. Trvalo udržateľná budúcnosť miest závislá na pochopení obyvateľov dopadu svojho spôsobu života na životné prostredie, na mestských komunikačných systémoch a stratégiách a na posilnení demokratických mechanizmov. Iba zmeny postojov, duchovné a etické zmeny urobia z miest trvalo udržateľné ľudské sídla.

Dosiahnutie udržateľného rozvoja miest začína zastavením negatívnych trendov v kvalite života obyvateľov mestských sídlisk a zlepšením ich sociálneho a ekonomického statusu. Požiadavka trvalo udržateľného spôsobu ochrany životného prostredia v teritóriách mestských sídlisk vyžaduje

špecifický prístup a metódy riadenia, strategického plánovania a konania, ktoré pocítia ako prejav úprimného záujmu všetci obyvatelia. Cestou k trvalej udržateľnosti sídliskových spoločností je budovanie (eko)komún, podporované výchovnou a osvetovou prácou s verejnosťou. Komunita alebo spoločnosť vybudovaná „na spoločnom záväzku jedného človeka voči druhému ako oprávnené samostatných ľudí so samostatnými realitami“ (Rogers, 1998, s. 87) je predpokladom akceptovania rozmanitosti, smerovanie k zjednoteniu bez straty vlastnej osobnosti a bez nátlaku, spolupráce a partnerstva kultivovaných, blízkych a milujúcich ľudí.

V súčasnosti sa overujú viaceré modely zvládania environmentálnych problémov miest, prebieha monitoring faktorov životného prostredia, projekt spoločné európske indikátory udržateľného rozvoja miest ponúka metodiku zisťovania stavu miest a plánovania zlepšení. V tejto mnohorakosti zdôrazňujeme úlohu výchovy k TUR v kontexte environmentálneho komunitného mestského manažmentu, posilňujúceho sociálno-kultúrny pilier trvalo udržateľného rozvoja: teoreticky prostredníctvom konceptu mestských (sídliskových) eko-komún a prakticky prostredníctvom centier komunitného rozvoja, ktorých ústredným článkom bude environmentálny manažér (koordinátor výchovy k TUR, ekoporadca, edukátor, lektor, animátor).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] BENZIE, R. 1998. Čo je komunita? >http://vsieti.sk/?cat=komunity&sub=clanky&case=co_je_komunita <,[cit. 4.4.2005].
- [2] HALAMOVÁ, J. 2002. Budovanie komunity a seba-aktualizácia. In *Psychológia na rázcestí*. Bratislava : Stimul, s. 432-438. ISBN 80-85697-88-2.
- [3] HALAŠOVÁ, M. 2005. *Environmentálny manažment I. Manažérske základy environmentalizácie organizácií*. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied UMB. 92 s. ISBN 80-8083-144-0.
- [4] HALAŠOVÁ, M. 2005a. *Psychológia v ekoporadenstve*. Banská Bystrica : FPV UMB. 163 s. ISBN 80-8083-145-9.
- [5] HALAŠOVÁ, M. 2006. Environmental urban community management. Moving towards the project. In *Environmental Management for Education and Edification*, roč. 3, č. 2. Banská Bystrica : Faculty of Natural Sciences Matej Bel University, s. 45-59. ISSN 1336-5762.
- [6] PETERSON, A. – BLAKLEY, K. – WEST, M. – EVERS, D. 1996. The critical incident stress debriefing : Helping people cope with catastrophic life events. In *Retrospektíva, realita a perspektíva psychológie na Slovensku. Zborník príspevkov z 8. zjazdu slovenských psychológov, konaného v dňoch 30.5.-1.6.1996 v Bratislave*. Bratislava : Stimul, s. 169-175. ISBN 80-85697-50-5.
- [7] PIATRIK, M. – VINCÍKOVÁ, S. – RUSKO, I. 2003. *Environmentálny manažment II*. Banská Bystrica : FPV UMB. 127 s. ISBN 80-8055-861-2.
- [8] ROGERS, C.R. 1997. *Spôsob bytia*. Modra : Inštitút rozvoja osobnosti. 265 s. ISBN 80-967832-0-3.
- [9] ROGERS, C.R. 1998. *Sloboda učiť sa*. Modra : Persona. 431 s. ISBN 80-967980-0-6.
- [10] SCHADLER, M. 1996. Systémová kompetencia : Nové schopnosti pre psychológiu trvale udržateľného konania. In *Acta environmentalica Universitatis Comenianae*, roč. 8. Bratislava : Univerzita Komenského, s. 35-42. ISSN 1335-0285.
- [11] Stratégia EHK OSN pre výchovu k trvalo udržateľnému rozvoju. Zasadanie na vysokej úrovni predstaviteľov ministerstiev životného prostredia a školstva vo Vilniuse 17.-18.3.2005. <http://www.unece.org/env/esd/strate/gytex/Slovak.pdf>, [cit. 5.3.2007].
- [12] The Habitat agenda goals and principles, commitments and the global plan of action. 2003. 103 s. http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf, dostupné na internete 9.5.2006.

RUSKO, M. – BALOG, K. [Eds.] 2007:

Manažérstvo životného prostredia 2007 ▼▲▼ Management of Environment '2007
Zborník zo VII. konferencie so zahraničnou účasťou konanej 5. - 6. 1. 2007 v Jaslovských Bohuniach
Proceedings of the International Conference, Jaslovské Bohunice, 5-6 January 2007
Žilina: Strix et VeV. Prvé vydanie. ISBN 978-80-89281-18-3.

ADRESA AUTORKY

PhDr. Marta HALAŠOVÁ, PhD., Katedra environmentálneho manažérstva, Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: halasova@fpv.umb.sk

RECENZENT

Prof. Ing. Milan PIATRIK, PhD., Katedra environmentálneho manažérstva, Fakulta prírodných vied, UMB Banská Bystrica, Tajovského 40, 974 01, Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: >piatrik@fpv.umb.sk<